

MOLNÁR-TAMUS VIKTÓRIA

főiskolai docens
Debreceni Református Hittudományi Egyetem
Pedagógia és Pszichológia Tanszék
molnar.tamus.viktoria@drhe.hu

EGY ELFELEDETT, ÖNZETLEN MŰVÉSZETTÁMOGATÓ

Gerlőtei Jenő fontos szerepet töltött be műgyűjtő és művészeket támogató tevékenységével a debreceni egyetem működésének első korszakában. A Francia Intézet magántanára, irodalomtörténész volt. Meghirdetett órái és publikációi, valamint a róla írt feljegyzések mély művészeti érdeklődéséről tanúskodnak. Fennmaradt levelezése bizonyítja mecénási törekvéseit. Képzőművészeti tárlatok és művész életutak méltatásával is találkozunk életművében. Sajnos, életéről nagyon keveset tudunk, alig áll rendelkezésünkre forrás vele kapcsolatban, a hazai adatbázisok és a debreceni egyetemi dokumentumok között még halálának időpontja sem ismert.

Kulcsszavak: Debreceni Egyetem, Gerlőtei Jenő, műgyűjtés, művészettámogatás, személyes levelezés

A FORGOTTEN, SELFLESS PATRON OF THE ARTS. With his activities in art collection and patronage, Jenő Gerlőtei played an important role in the first phase of the University of Debrecen's history. He was a private lecturer at the French Institute and a literary historian. His seminars and publications as well as the notes written about him testify to his deep artistic interest. His surviving correspondence proves his endeavours as a patron. We also encounter appraisals of fine art exhibitions and artists' biographies in his oeuvre. Unfortunately, we know very little about his life, we have hardly any available sources on him, and even the date of his death cannot be found among the Hungarian databases and the University of Debrecen's documents.

Keywords: University of Debrecen, Jenő Gerlőtei, art patronage, art support, personal correspondence

Ebben a tanulmányban¹ a néhai bölcsész, Gerlőtei Jenő (1908–?) debreceni tevékenységét vizsgálom. Az ő személye is doktori fokozatszerzésem kutatásához tartozik,² melyben a debreceni egyetem bölcsészettudományi kara első korszakának – 1914–1949 –

¹ A kutatás támogatója a Debreceni Református Hittudományi Egyetem kutatásfinanszírozási pályázata volt.

² TAMUSNÉ MOLNÁR Viktória, *Művészeti nevelés az egyetem falai között és azon túl. A debreceni egyetem bölcsészettudományi kara oktatóinak művészeti, művészetelméleti és művészetpártolói tevékenysége 1914–1949*. PhD-értekezés, DE BTK, 2016.

olyan oktatóit vizsgáltam, akik szoros kapcsolatban álltak a művészetekkel. Gerlőteiről igen keveset tudunk, csak a Debreceni Egyetem Kézirattárában fellelhető dokumentumokra, illetve néhány más forrásra tudtam támaszkodni.

Gerlőtei (Gärtner) Jenő mint mecénás

Gerlőtei Jenő 1908-ban született. A Francia Intézet magántanára, irodalomtörténész, a *Helicon* folyóirat titkára volt. Irodalomelmélet, különös tekintettel az újkori francia és német irodalomra tárgykörből habilitált 1943-ban.³ 1944-től a francia tanszék magántanaraként meghirdetett órái⁴ (például Az irodalom és a képzőművészet kapcsolatainak kutatása) és publikált művei, valamint a róla írt feljegyzések egyaránt tanúskodnak mély művészeti érdeklődéséről és műgyűjtői tevékenységéről. Elsősorban modern festményeket gyűjtött.⁵ Fennmaradt levelezése bizonyítja mecénási, művészeket támogató törekvéseit Nagy István budapesti és Senyei Oláh István debreceni festőművész⁶ (aki az Ady Társaság tagja volt)⁷ irányába.⁸ Képzőművészeti tárlatok és művész életutak méltatásával találkozunk életművében: Gebauer Ernő festőművész pécsi műveiről vagy a hatvanéves Egry József festőművésznek szóló írásaiban, de írt tanulmányt Székely Bertalan festészetről is.⁹ Publikációi jelentek meg a Debreceni Szemlében, leginkább

³ MUDRÁK József, *A Debreceni Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának Története (1914–1949)* (Debrecen: Egyetemi Kiadó, 2012), 69.

⁴ Oktatott tárgyai: Az irodalom és a képzőművészet kapcsolatainak kutatása, Az irodalom kapcsolatai a képzőművészettel: Hugo és Baudelaire példáján bemutatva; Valéry irodalomtörténeti ösztönzései, Valéry ösztönzései az irodalomtudomány számára; Külföldi hatások és nemzeti felszabadulás (a francia, belga és magyar irodalom és képzőművészet példáin szemléltetve). Vö. *A Debreceni Tudományegyetem Tanrendjei, 1914–1949*.

⁵ TAKÁCS Gábor, *Műgyűjtők Magyarországon a 18. század végétől a 21. század elejéig* (Budapest: Kieslbach Galéria, 2012), 184.

⁶ Senyei Oláh István (1893–1963) festőművész külvárosi proletárcsaládból származott, apja altiszt, anyja mosónő. Árvaházban nevelkedett, majd tanítói oklevelet szerzett. Az első világháborúban a szerb, majd az olasz frontra került, ahol egyik szemét találat érte, azt elveszítette. Pár évnyi kecskeméti tartózkodást kivéve egész életében Debrecenben alkotott. A húszas évek elején csatlakozott a helyi művészeti mozgalmakhoz: előbb a Műpártoló Egyesület, majd a modernebb nézeteket valló Ady Társaság képzőművészeti szakosztályának tagja lett Medgyessy, Holló, G. Szabó, Káplár, Vadász, Berki Irma, Félegyházi mellett, akik közül több is „a magyar képzőművészet csúcsára érkezett” (Tóth Endre, 1986, 50.). Mind között az egyik legmodernebb és legkarakteresebb művész volt a kor egyik legjelentősebb művészettörténésze, Rabinovszky Máriusz szerint. A korszak másik nagy esztétája, Fülep Lajos szintén sokra tartotta és évtizedeken át levelezett vele, mint ahogyan Gerlőtei is!

⁷ Debrecen egyik vezető szerepet játszó irodalmi társasága a 20. század első felében.

⁸ DE ENK Kézirattára. Ms 80/245–281 és SÜMEGI György „Művészetében nagy és nemes volt (Dokumentumok Nagy István festőművészről)”, *Székelyföld*, 2007: <http://www.hargitakiado.ro/cikk.php?a=MjI3>. Hozzáférés: 2014. március 14.

⁹ GERLŐTEI Jenő, *A feszítőerő a művészetben. Broder Christiansen: Die Kunst c. művével kapcsolatban* (Buchenbach i. Br.: Felsen-Verlag, 1930). (Bejegyzés: „Senyei Oláh Istvánnak nagyrabecsüléssel és szeretettel 1937. VIII. 3.”). Vö. DEENK Kézirattára. Ms 80/260.; *Gerlőtei Jenő és Senyei Oláh István levelezése*. DEENK Kézirattára. Ms 80/245–281. 1948. GERLŐTEI Jenő, „Székely Bertalan”, *Debreceni*

szakterületével kapcsolatos tanulmányok és recenziók. Sajnos, életéről nagyon keveset tudunk, jóformán semmilyen adat, fotó, relikvia nem maradt róla, a hazai adatbázisok és a debreceni egyetemi dokumentumok között még halálának időpontja sem ismert.¹⁰

1. kép. Gerlőtei Jenő házassági bejegyzése¹¹

A fővárosi Kieselbach Galéria által kiadott könyvben¹² szerepel róla néhány adat, de az ott hivatkozott kiállítási és gyűjteményi katalógusokat, valamint az ajánlott irodalmat nem sikerült felkutatnunk. Néhány művét és levelezését – például Senyeivel – az egyetem kéziratárában őrzik.

Ha feltárjuk Senyei életét és művészetét, megérthetjük, Gerlőtei miért viselte szívéen a sorsát hosszú évekig, annak lehetetlen, összeférhetetlen viselkedése ellenére. Egyik méltatója, Módy György hangsúlyozza, hogy Senyei Oláh sorsa, mely tragikusabb minden debreceni művész kortársánál, csak részben magyarázható szókimondó, meg nem alkuvó, makacs, önérzetes magatartásával. Sokkal inkább az akkori társadalom áldozata volt, mint annyi más magyar művész a huszadik század első feléből.

„Senyei Oláh István hadirokkant segélye mellett csak a rajztanári helyettesítésekkel jutott jövedelemhez. Képeiből ritkán tudott eladni” – állapítja meg Módy.¹³

Szemle, (1939): 137.; Uő, *Egry József. Hódolat a hatvanéves művész előtt* (Pécs, 1943). Uő, „Pécs művésze. Gebauer Ernő gyűjteményes kiállítása elé”, *Forrás*, 5 (1943): 238.

¹⁰ Gerlőtei Jenő 1959-ben még biztosan élt Pesten. Ezt bizonyítja házassági bejegyzése: 1938. febr. 5-én Varga Ilona Zulejka iparművész (Kun Pál sárospataki orientalista unokáját) vette feleségül. Huszonegy év múlva, 1959-ben Pesten váltak el. Mudrák József szíves közlése alapján.

¹¹ Mudrák József gyűjtése.

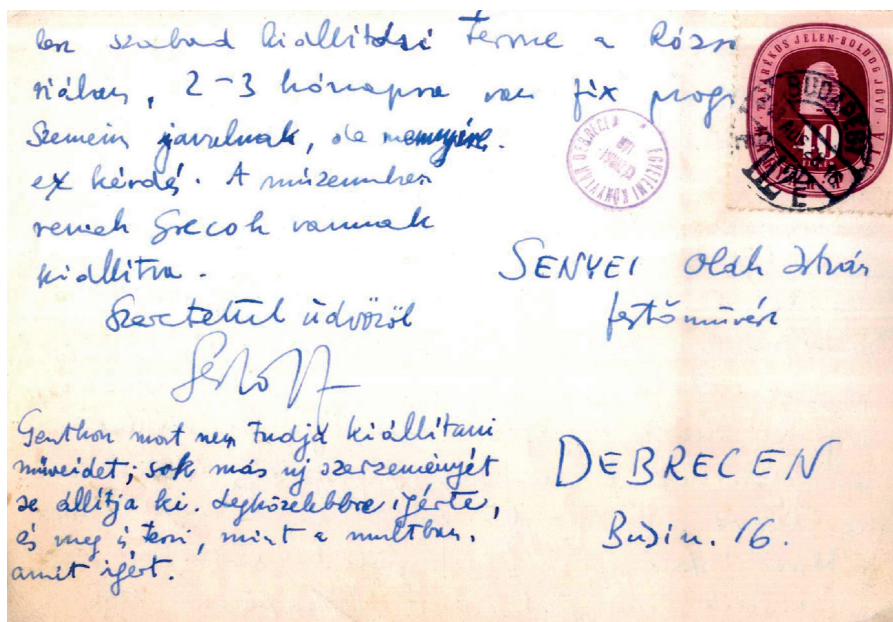
¹² TAKÁCS, *Műgyűjtők...*

¹³ MÓDY György, „Senyei Oláh István (1893-1963)”, in *Képzőművészeti írók*. szerk. DANKÓ Imre, A Hajdú-Bihar Megyei Múzeumok Közleményei, 25–43. (Debrecen, 1978), 30.

Ezt csak fokozta, hogy az ő expresszív stílusú, olykor groteszk, gunyoros szemléletű festményei, grafikái nem illettek az akkori polgári ízléssel berendezett lakások dekoratív környezetébe.

Sajnálatos tény és helyrehozhatatlan kár, hogy Senyei Oláh emberi és művészi megbecsülése és elismerése 1945 után sem következett be. Pedig nála jobban senki sem kívánta és várta az új társadalom eljövételét, ahol – úgy gondolta – a hozzá hasonló sorsú és szándékú művészek végre megtalálják helyüket és boldogulásukat. Nem így történt – az ő esetében. Továbbra is magányosan, kirekesztetten, elemi egzisztenciális gondokkal küzdött, s egyre kevesebb ideje, türelme és energiája maradt a művészi alkotói munkára.

„Jellemző, hogy amikor a debreceni művészek és írók nevében Menyhárt József és Juhász Géza beadvánnyal fordult 1946 nyarán a Megyei Földbirtokrendező Tanácshoz, hogy juttassanak 400-400 négyszögölnyi telket az akkori inflációs, ínséges világban az arra rászorulóknak, Senyei neve mellé ezt írták indoklásként: »Mostoha sorsban élő kitűnő festő.« Többre és nagyobbra hivatott, ámde mostoha sorsú és méltatlan halálú festőművész volt.”¹⁴

¹⁴ TÓTH Endre, „Senyei Oláh István”, in: *Kortársaink, barátaink. Tizenkét debreceni portré*, szerk. TÓTH Endre, 47–55. (Debrecen, 1986), 47–55.

Kedves István, Ms 80/264 1948. aug.
 Hogy ne legyen félreértés: én-én alkalommal bemutatásom elfér nálam 15-20 kép is, de egy nem lesz általában a falamon. Keretesről: a debreceni arany keretek #rossz hatást tennének, ezért a pesti festők általában kedveltetnek egyszerű kereteket és azokat temperassal kezelik a képekhez megfelelően (leginkább sűrűre) még pedig érintetlenül hagják a fa szívet. Most van a franciáknak egy jó érdekes s'jó kidolgozás, minden kép 2 cm. széles nyíreggelés kéccel van keretelve. Ha fényes lesz a kép, csak bemutatásom tessen fel. Pofájával találkozottam, érdeklődik anyagod iránt. Hónapokhoz belül

2-3. kép. Gerlőtei Jenő egyik kézírásos levele Senyei Oláh Istvánhoz, 1948¹⁵

Senyeiről közismert volt a városban bátor szókimondása, a kulturális eseményekkel lépést tartó művészeti és kritikai tájékozottsága, aminek köszönhetően ellenfeleket és barátokat egyaránt szerzett. Szigorú igényessége, etikai meggyőződése elhíresült. Életeleme volt a vita, a vélemények ütköztetése. Nem volt hajlandó a megalkuvásra, még egzisztenciája árán sem. A nehéz évek alatt azonban egyre betegesebb lett, így emberkerülővé, morózussá vált. Barátai elhunytak vagy eltávolodtak tőle. Gyanakvó és sértődékeny különccé vált, aki középkori misztikával, spiritiszta tanokkal kezdett foglalkozni. Utolsó éveiben már nem is szerepelt tárlatokon. Teljesen magára maradottan halt meg. Halála után két nappal összeesve találtak rá kihűlt kályhája előtt.¹⁶ A Déri Múzeum vásárolta meg hagyatékát, így azt megmentették, egyben maradt.

Gerlőtei Jenő nagyon sok éven át támogatta, próbálta segíteni Senyeit nemcsak Debrecenben, hanem lakhelyén, Budapesten is. Rendszeresen közbenjárt az érdekében, tanácsokkal látta el, mit és hogyan fessen: tényleg segíteni akart rajta, nagyon kedvelte művészetét, sokkal jobb sorsra érdemesnek tartotta. Levelezésükből azonban kiderül, hogy ez a törekvés csak egyoldalú volt, hiszen Senyei nem ragadta meg azt a nagyszerű lehetőséget, amit Gerlőtei jelenthetett volna számára, nem élt vele. Nem fogadta meg tanácsait, és nem tudta ezt a jó szándékot kamatoztatni életében. Kapcsolatuk így megszakadt, Gerlőtei csalódott, és belátta, hogy hiába nyújt segítő kezet, nincs, aki megkapaszkodjon benne. További kapcsolatukról nem tudunk.

¹⁵ Gerlőtei Jenő és Senyei Oláh István levelezése. DEENK Kézirattára, Ms 80/264.

¹⁶ Uo., 50-51.

Utóirat:

A francia kiállítás már bezárult.

Ép most vitte el Pogány titkárnője Nagy István-képeket. Anyagod egy része nagyon tetszett neki. Minden esetre ő is hangol ott-hon. Minél nagyobb anyagot kérek, ami nincs jól keretezve, az vagy itt nyer keretet, vagy annélkül mutatódna be. De ebből az anyagból ugyan kedvet kaphat valaki, de nem tudja életművé értékét és nagyságát felmérni.

A futóra számítok.

Olyan akvarelleket küldj nagyobb számmal / Mélykút, falurészlet, tanya / ahol a táj kizárólagosan magyar volta kiütözik és idegen számára szép emlék lehet. Talán tudnék belőle vétetni.

Ms 80/258

Ne foglalkozz azzal sokat, hogy melyik képed jön, amit jónak látasz, a legtöbbet küldd,

minél hamarabb

Amit én nem látok jónak azt félreteszem. De a szóbanforgó látogatás dátuma közelédek és szeretném anyagodat a legjobban mozgatni.

(tanya szalmafölddel, kőpán fal)

Két olajképet, vászonbetét, csütthetők,

2 akvarelleket üveggel *lehető*

<i>kapáló ember</i>	à	36.60	x	2	
	à	16	—	1	
		89.80			7. +

*beheretelték. Kézjelenés - két ajtó
Ez a legelsőbb jó kéthetű, ahikhez a művészek
járnak. Az anyagot kérek.*

4-5. kép. Gerlőtei Jenő egyik gépelt levele Senyei Oláh Istvánhoz, 1948¹⁷

¹⁷ Gerlőtei Jenő és Senyei Oláh István levelezése. DEENK Kézirattára, Ms 80/258.

1948
Borektyon hangulatos dekoratív
Kulturális Szervezet (Munkásmozgalmi Szervezet) (Munkásmozgalmi Szervezet)

Ms 80/269

Bp. 1948 dec. 17.

Kedves Pistám!

Ma is bennjártam a Kultuszban Pogány Tenészesnél és Kardosnál. 10 képed le van adva, mint ~~te~~ tudod.

Pogány azt üzeni, csinálj egy kérvényt "pályázatot", amelyben a Kultusz 400 forintos ~~munkásmozgalmi~~ havi segélyt kéri az 1949-es évré. A debreceni szakszervezet a napokban w szl az ő rendelkezést erre vonatkozólag.

A kérvényt add be f. hó 28-ig. /A debreceni szakszervezet javaslatára, vagy az MDP. -é nyomosan jönne latba. A zárójelben lévő részből nem szl't Pogány, ez magától értődik. De a szerencsés formát meg kell találni.

Kérvényed ne legyen haneccós. Ezzel csak rontanál. Mindenesetre érdeklődj a szakszervezetben a miniszteri rendelet iránt, mit ír az elő.

Borektyt nem sikerült teljesen lelkeare hangolni. Sok dekoratív dolgot látott tőled. A dekoratív megoldások ma nem szivügye a kormányzatnak. Kardos mellett áll majd, Kerékgyártó kisse beteg.

Talán az egyik ábrándod beválllik, de hogy lesz-e kép-eladás is, az már kétséges.
Főképp ne beszélj előre a "sikereidről"!!!

Pogány leghamarább az ünnepek körül jön.
A körülmények eladás felé, privát vonalon, bedugultak.

Az én munkám egyre nő, így nem tudok végtelenül belefeküdni ebbe a szervezésbe, sőt már meg is bántam, hogy befogtam és obligóban vagyok. Nagyon nehéz ez az év: nagy a hájtás. Szemeim rosszak.

Elfekvő képeid után egy lépést se tudok tenni.

Látod a pillanatnyi teendődöt. S légy kérlek óvatos, ne bánta meg senkit. Mindenki tyuközéses!

Mint látod van valami remény, de nem nőnek a fák az égig. Ha megnyeréd a szubvenciót, képeladás nélkül, akkor jó lesz belőle elfaragni valamit a kéréstézere, hogy előbb-utóbb kiálálthass.

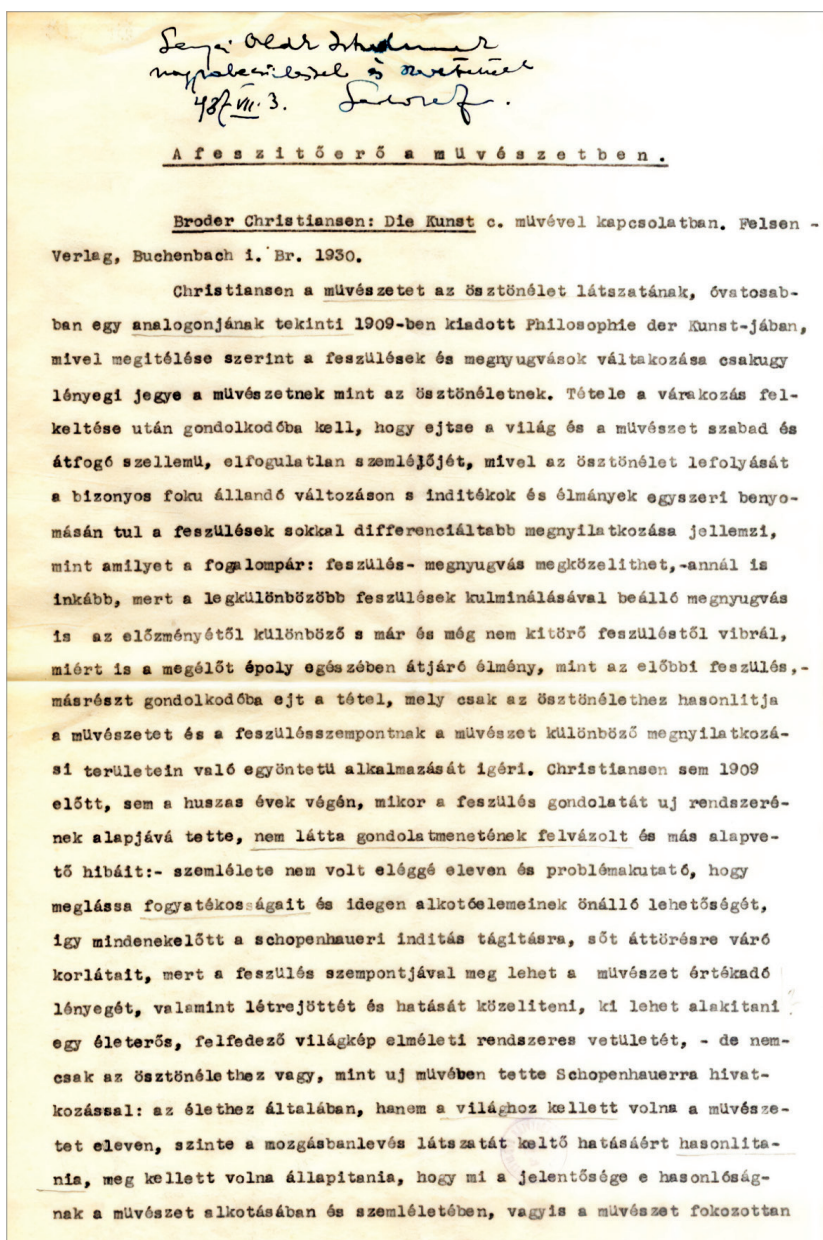
Kellemes karácsonyt és újévet kíván szerető barátod,
Ilus is üdvözöl.

Gerlőti Jenő

Leveledet megkaptam, egy hamar van utasod D. be. Természetesen spontánként péntek leki-szodm. jobb lenne jobb nevedbe kerülni! Mert ittan hallhatunk túl nagyok tudatuk. Amit a valóságosul vonalra tettél, azt másra tette le Rólad. Te is írtad.

mindent a kérem kérem.

6. kép. Gerlőtei Jenő levele Senyei Oláh Istvánhoz, 1948¹⁸¹⁸ Gerlőtei Jenő és Senyei Oláh István levelezése. DEENK Kézirattára, Ms 80/269.

7. kép. Gerlőtei Jenő tanulmánya Senyei Oláh Istvánnak ajánlva, 1948¹⁹

¹⁹ GERLŐTEI Jenő, „A feszítőerő a művészetben. Broder Christiansen: Die Kunst című művével kapcsolatban. Felsen-Verlag, Buchenbach i. Br. 1930.” („Senyei Oláh Istvánnak nagyrabecsüléssel és szeretettel”). 1948. VIII. 3. kézirat. DEENK Kézirattára, Ms 80/260.

Gerlőtei mint művészetpártoló oktató jelentősége

Ebben a tanulmányban áttekintettem a debreceni bölcsészkaron egykor oktató Gerlőtei Jenő művészettámogató tevékenységét, amelyhez igen kevés forrás állt rendelkezésemre. Ennek ellenére sikerült igazolni személyiségének jelentőségét, legalábbis ami ebből a városunkban eltöltött időszakra esik. Gerlőtei jelentékeny műgyűjtő-mecénási szerepet gyakorolt a vizsgált korszakban.²⁰ A művészetpártolók tevékenysége felbecsülhetetlen, hiszen történelmi kortól függetlenül elhivatott mecénásokra mindig szükség volt és van, akik vagyonuk egy részét nem sajnálják műalkotások vásárlására, egyéni alkotók vagy művészeti közösségek pénzügyi támogatására, rendezvényeik befogadására és megvalósítására fordítani. Így éri el célját a műgyűjtés és műpártolás, hiszen a mű arra méltó tulajdonoshoz kerül, a művész alkot és újabb „csodákat” hoz létre, a közönség pedig újabb és újabb esztétikai élményhez jut a művészek és művészeti közösségek által. A műalkotás akkor funkcionál igazán, ha vásárlások révén eljut a közönséghez és a megrendelőkhöz, tehát a pártfogók segítségével a művész műtermében porosodna. Az pedig megkérdőjelezné az egész műalkotási folyamat értelmét.

²⁰ Rajta kívül más bölcsészprofesszorok is adakoztak jótékony célból esetett, rossz egzisztenciájú művészek esetében. Mata Jánost – a sokoldalúan tehetséges, de állandó anyagi nehézségekkel küzdő debreceni művészt (aki egyébként szintén oktatott a debreceni egyetemen) – Mitrovics Gyula és Karácsony Sándor pedagógia professzorok rendszeresen segítették alkalmi és személyes ex libris-megrendelésekkel (Szíj, 1987).